

Stylistyka w ujęciu Teresy Skubalanki

MARIA WOJTAK*

CITATION: Wojtak M., 2025, *Stylistyka w ujęciu Teresy Skubalanki*, „*Stylistyka*” XXXV: 273–295, <https://doi.org/10.25167/Stylistyka35.2025.15>

1. Najważniejsze dane biograficzne

Profesor Teresa Skubalanka – ur. 18 czerwca 1928 roku w Łodzi, zm. 29 lipca 2016 roku w Lublinie. Absolwentka studiów polonistycznych na Uniwersytecie Mikołaja Kopernika w Toruniu i Uniwersytecie Wrocławskim. We Wrocławiu uzyskała tytuł magistra filologii polskiej (1952) oraz stopień doktora nauk humanistycznych (1960). Habilitowała się na UMK (1966). Tytuł profesora uzyskała w roku 1974, a profesorem zwyczajnym została w roku 1986.

W latach 1967–1999 pracowała na Uniwersytecie Marii Curie-Skłodowskiej. Pełniła w UMCS kilka odpowiedzialnych funkcji: w latach 1970–1988 – kierownika Zakładu Języka Polskiego UMCS, a w latach 1970–1973 i 1975–1981 – dyrektora Instytutu Filologii Polskiej UMCS. W latach 1975–1978 była dyrektorem Instytutu Badań Literackich PAN w Warszawie.

* <https://orcid.org/0000-0003-4537-2732>, Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie, Polska, em.wojtak@gmail.com

Dorobek naukowy profesor Skubalanki liczy ogółem 168 prac. Jest wśród nich: 18 książek, 5 tomów redagowanych lub współredagowanych, edycja tekstów, 125 rozpraw i artykułów¹.

2. Podstawowe zakresy zainteresowań badawczych

Dążąc do stworzenia w UMCS (zasadniczo od podstaw, co się znakomicie udało!) prężnego ośrodka językoznawczego, profesor Skubalanka angażowała się w prowadzenie (niejednokrotnie z uczniami) badań zakrojonych szeroko. Na liście uprawianych przez uczoną dyscyplin znajdujemy: (1) stylistykę, która będzie przedmiotem poszerzonej charakterystyki w dalszej części artykułu; (2) fleksję, ujmowaną początkowo jako teoria wariantywności systemu językowego w realizacji, a więc w polszczyźnie ogólnej, potocznej i w gwarach ludowych, a następnie w ramach opisu akomodacji fleksji do potrzeb procesów stylotwórczych, zachodzących w tekstach, czyli w oryginalnej koncepcji gramatyki stylistycznej; (3) socjolingwistykę, powiązaną ze stylistyką – zob. artykuł o społecznych uwarunkowaniach stylów języka (ze Stanisławem Grabiasem) i leksykografią – zob. *Słownik gwary studenckiej* (z Leonem Kaczmarkiem i Stanisławem Grabiasem)²; (4) historię języka (w tym zagadnienia leksykalne, gramatyczne i obejmujące świadomość językową oraz sposoby jej kształtowania, a więc także normatywistykę); (5) onomastykę (uprawianą okazjonalnie); (6) dydaktykę uniwersytecką (zob. Lewicki 1988: 9; Pelc, Wojtak 2016: 24–26; Wojtak 2008: 361–371; 2017: 352).

Dorobek naukowy profesor Skubalanki jest bogaty i różnorodny. Jej prace cechuje z jednej strony metodologiczna konsekwencja i wyostrzona świadomość złożoności podejmowanej problematyki oraz potrzeba weryfikowania teorii w analizach materiału empirycznego, z drugiej – ewolucja poglądów, związana z wytyczaniem nowych obszarów badawczych, programowaniem (czy też inspirowaniem) badań i poszukiwaniem najlepszych metodologicz-

¹ Kompletną listę publikacji Teresy Skubalanki zawiera *Bibliografia dorobku naukowego pracowników Instytutu Filologii Polskiej UMCS do roku 2013* (Pelc, Domaciuk-Czarny 2014: 547–557). Wcześniejszą publikacją tego typu jest *Wykaz prac naukowych Teresy Skubalanki* (Siwiec, Wojtak 1988: 19–27). Wybór prac oraz inne informacje odnaleźć można w przygotowanej przez A. Pajdzińską, H. Pelc i M. Wojtak sylwetce, opublikowanej na stronie UMCS w zakładce „Galeria Mistrzów”: <https://www.umcs.pl/pl/prof-teresa-skubalanka,30380.htm>.

² Dorobek leksykograficzny Teresy Skubalanki uzupełnia ponadto praca w zespole redakcyjnym *Słownika języka Adama Mickiewicza*.

nych rozwiązań, wytyczaniem oryginalnych traktów postępowania badawczego. Wiele prac ma do dziś wartość opracowań pionierskich, które otwierały drogę problematyce stylistycznej, historycznojęzykowej, badaniom mowy potocznej i odmian socjolektalnych, ekspresywności języka, typologii odmian współczesnej polszczyzny, zagadnieniom fleksji i metodom jej badań.

3. Stylistyka, czyli badawcza domena, miłość i poznawcza pasja

Przedstawienie w szczegółach bardzo bogatego, wielowątkowego dorobku Teresy Skubalanki w zakresie stylistyki jest zadaniem odpowiedzialnym i trudnym. Nie chodzi przy tym o liczbę opracowań czy charakter problemowy tej spuścizny, choć to też okoliczności znaczące, lecz o wyróżniającą pracę uczzonej oryginalność ujęć, ich bogactwo, dynamikę przemian, wielowymiarowe konteksty, zasadniczo nieogarnioną i nieudokumentowaną do tej pory recepcję i wpływ na badania stylistyczne w licznych ośrodkach naukowych.

W ramach niniejszego artykułu, odsyłając do wcześniejszych opracowań (zob. dla przykładu: Wojtak 2008: 361–371; 2012: 261–278; 2017: 351–358; Pajdzińska, Wojtak 2019: 217–229), postaram się przedstawić stylistykę w ujęciu Teresy Skubalanki w kilku, jak sądzę, kluczowych perspektywach. Kłopot jednak w tym, że owych perspektyw nie da się od siebie wyraziście oddzielić. Z tego powodu podzieliłam artykuł na części numerowane i sygnowane tytułami, aby móc wracać do określonych zagadnień lub inne anonsować.

3.1. Ewolucja poglądów i zakresów badawczych (ujęcie problemowo-chronologiczne)

Problematyka stylistyczna jest obecna w dorobku naukowym Teresy Skubalanki od początku. Zawsze też, co uznać trzeba za rys charakterystyczny osobowości uczzonej, łączy się z dyscyplinami pokrewnymi po to, aby ich dokonania twórczo przetransponować i wyznaczyć nowe konteksty interpretacyjne dla rozpatrywanych zagadnień stylistycznych. Z jednej strony dorobek ten charakteryzuje metodologiczna konsekwencja i wyostzona świadomość złożoności podejmowanej problematyki, z drugiej zaś, jak już wspominałam, ewolucja poglądów, związana z wytyczaniem nowych obszarów badawczych, programowaniem (czy też inspirowaniem) badań i poszukiwaniem najlepszych

rozwiązań metodologicznych (zob. Wojtak 2017: 353; 2024: 86–87; Pajdzińska, Wojtak 2019: 221).

Prace Teresy Skubalanki dotyczące problematyki stylistycznej sytuują się w ramach stylistyki językoznawczej, ujmowanej jako dyscyplina autonomiczna (część stylistyki ogólnej), różniąca się od stylistyki literaturoznawczej przede wszystkim kategoriami opisu, zakresem badań i ich perspektywami. Wkład Teresy Skubalanki w rozwój dyscypliny jest ogromny, gdyż koncepcje uczonej mieszczą się w ramach:

(1) stylistyki teoretycznej (rozważania nad pojęciami kluczowymi dla dyscypliny i innymi kwestiami metodologicznymi);

(2) stylistyki historycznej, w ramach której opracowała syntezę³;

(3) stylistyki opisowej włączanej twórczo w ramy stylistyki funkcjonalnej, gdyż Teresa Skubalanka wypowiadała się w kwestiach typologii stylowych odmian języka, a także scharakteryzowała wnikliwie najważniejsze stylistyczne odmiany polszczyzny: styl artystyczny, potoczny i retoryczny⁴;

(4) stylistyki praktycznej (zob. Wojtak 2017: 353; Pajdzińska, Wojtak 2019: 221).

Wersja pierwsza stylistyki językoznawczej w ujęciu Teresy Skubalanki skryształizowała się w trakcie pracy nad *Historyczną stylistyką języka polskiego* i znalazła wyraz w rozprawie *Założenia analizy stylistycznej* (Skubalanka 1995: 72–89)⁵. Pojęciem wyjściowym jest tu pojęcie **stylu**, dookreślane wstępnie za pomocą pojęć **konkretyzacji** oraz **funkcji** (szczegóły w: Wojtak 2012: 266–268).

Konkretyzację badaczka utożsamia „ze zmniejszaniem się stopni abstrakcyjności” opisywanych zjawisk. Dostrzegając różnorodne „świadcstwa niepełnej idealności systemu” językowego, formułuje hipotezę „o rozmaitych stopniach nasilenia idealności i konkretności struktur językowych” (Skubalanka 1984: 12), by wyodrębnić następujące stopnie ich konkretyzacji: 0. Język – 1.

³ O rozwoju badań w zakresie stylistyki historycznej w Polsce pod koniec XX i na początku XXI wieku zob. Wojtak 2024: 93–94.

⁴ Warto w tym kontekście dodać, że wraz ze S. Grabiasem zaproponowała wyodrębnianie stylu grzecznościowego w polszczyźnie (zob. Grabias, Skubalanka 1979: 29–61). W szeroko rozwijanym, wręcz w pewnym okresie modnym, kierunku badań etykiety językowej koncepcja ta nie odbiła się jednak znaczącym echem. Praktycznie jedynie ja do niej odsyłałam, wprowadzając jednak autorskie modyfikacje (zob. Wojtak 1996: 52–62; 2012: 273; 2024: 90).

⁵ Pierwodruk wspomnianej rozprawy w: *Problemy metodologiczne współczesnego literaturoznawstwa*, red. H. Markiewicz, J. Sławiński, Kraków 1976, s. 250–273.

Język etniczny – 2. Styl języka – 3. Tekst języka – 4. Wypowiedź (Skubalanka 1984: 13; 1995: 77). Nie słyca branych pod uwagę w tym kontekście zagadnień, stwierdzając: „Gdy chodzi o konkretyzację stylistyczną, odczuwamy [...], że konkretne są także elementy tekstu stylistycznie nerelewantne” (Skubalanka 1984: 13). Pojęcie konkretyzacji powinno, jak sądzę, nadal funkcjonować na liście pojęć operacyjnych nie tylko w ramach stylistyki.

W grupie wyodrębnianych funkcji, działających na płaszczyźnie realizacji stylistycznej języka, mieszczą się: (1) funkcja substancjalna, która pozwala wyodrębnić style: mówiony i pisany; (2) funkcja konotacyjna (semantyczna), która oznacza „determinację sytuacji komunikacji językowej, tzn. realizacji znaku językowego”, a z jej działaniem wiążą się style: potoczny, naukowy, artystyczny, retoryczny, urzędowy i inne; (3) funkcja denotacyjna (zasięgu, zakresu), która umożliwia wyróżnianie stylów ogólnopolskich i nieogólnopolskich (Skubalanka 1984: 13–14; 1995: 78, 181–183).

Funkcje ujmowane są w oryginalny sposób. Prezentując swój punkt widzenia, autorka pisze (Skubalanka 1995: 182):

[...] chodzi tu [...] o uniwersalne funkcje językowe, charakterystyczne dla każdego języka, funkcje decydujące o wprowadzeniu systemu do uzusu społecznego, definiowane nie celowościowo, lecz determinatywnie jako zależności modyfikujące.

Przyjęcie tych założeń pozwoliło badaczce na opracowanie oryginalnych schematów typologicznych odmian współczesnej polszczyzny (Skubalanka 1984: 17; 1995: 88, 183; omówienie w: Wilkoń 2000: 17; Zdunkiewicz-Jedynak 2008: 32). Oryginalność wspomnianej typologii, co warto wyeksponować, wynika z ujęcia panstylistycznego (zob. Wojtak 2012: 267).

Znamienne modyfikacje omówionej wersji stylistyki przynosi rozprawa za-tytułowana *Czy można mówić o istnieniu systemu stylistycznego?* (Skubalanka 1992a: 27–38; 1995: 137–146). Odnajdujemy w niej nowe ujęcie stopni konkretyzacji zjawisk językowych (stylistycznych). Autorka wyróżnia następujące poziomy konkretyzacji stylu języka: 0. Styl języka (system) – 1. Style języka etnicznego – 2. Tekst(y) stylu w danym języku – 3. Styl wypowiedzi, czyli styl indywidualny (Skubalanka 1995: 139; 2001: 27).

Aby uniknąć nieścisłości w odtwarzaniu oryginalnej myśli uczoney na temat systemu stylistycznego, zacytujmy następujący fragment referowanej rozprawy (Skubalanka 1995: 139):

Do określenia ewentualnego systemu stylistycznego, który jawi się nam jako byt o największej abstrakcyjności, o zerowej konkretyzacji, należy wprowadzić pojęcie uniwersaliów stylistycznych. Takimi uniwersaliami byłyby analogicznie do systemu języka jednostki konstytutywne, kategorie i funkcje. Te ostatnie dwojakiego rodzaju: funkcje konstytutywne, inaczej mówiąc konstrukty, i funkcje generujące, czyli akomodacje. Taka struktura nosi charakter ogólnie semiotyczny, ponieważ może się odnosić do różnych znaków, nie tylko językowych. Oczywiście, kiedy mowa o stylu języka, w grę wchodzi znak językowy, a system tych znaków z natury rzeczy musi być ekwiwalentny do systemu języka w ogóle.

Wśród warunków, jakie muszą spełnić elementy struktury (systemu stylistycznego), autorka wymienia: nieregularność układów, relewancję semiotyczną i tożsamość kategorialną (Skubalanka 1995: 144; 2001: 30). „Miejsce, czyli wartość danej jednostki stylistycznej, wynika [...] nie z jej stosunku do innych jednostek w danym kodzie, lecz ze stosunku tego kodu do innych kodów stylistycznych języka” (Skubalanka 2001: 31; zob. też Wojtak 2012: 267–268).

W tym miejscu wrócić jeszcze wypada do kolejnych pojęć operacyjnych, które konstytuowały pierwszą, jak ją nazywam roboczo nie po raz pierwszy, wersję stylistyki według Teresy Skubalanki, nie tylko dlatego, że przesądzały one o metodologicznych podstawach badań, lecz także z tego powodu, że nie straciły wartości poznawczej. Na tej krótkiej liście usytuowała uczona pojęcia **porównania** i **kontekstu**. Oto w jaki sposób precyzowała swoje stanowisko (Skubalanka 1984: 19):

Przez porównanie, czyli zestawienie w celu częściowej lub całkowitej identyfikacji, rozumiemy takie postępowanie, które polega na odnajdywaniu dla zjawisk stylowych właściwych im kontekstów. Termin kontekst należy rozumieć bardzo ogólnie, jako kontekst w sensie ontologicznym (np. kontekst czasowy), kulturowym, tekstowym (dzieło literackie) i językowym.

Dalsze partie opracowania przynoszą refleksje na temat hierarchii kontekstów w badaniach nad historią stylów języka (Skubalanka 1984: 19). Na pierwszym miejscu sytuowany jest kontekst językowy, odtwarzany w ramach stylistyki historycznej metodą stosownie modyfikowanej retrospekcji (Skubalanka 1984: 19–20). Nie mniej ważny jest kontekst czasowy, czyli próby dookreślenia głębokości horyzontów czasowych dla rozpatrywanych (konkretnych) zjawisk, uwzględniające „krotność ich przeobrażeń czasowych”, gdyż dana cecha stylu może „przechodzić z epoki na epokę” (Skubalanka 1984: 21). Z kontekstem czasowym powiązany jest, stwierdza autorka, kontekst kulturowy. Uwypuklić

trzeba już w tym miejscu autorską maestrię w odtwarzaniu konstelacji kontekstowych powiązań, konstytuujących błyskotliwe interpretacje stylu – epok literackich, nurtów, dorobku konkretnego poety (pisarza) czy określonego utworu. *Historyczna stylistyka* jest dzięki temu i dzięki oryginalnemu stylowi uczonej lekturą dla filologa fascynującą (zob. 3.2.; 3.4.; 4.).

Najważniejszym wkładem uczonej do stylistyki pozostanie jednak, jak się wydaje, koncepcja *akomodacji językowej* i *akomodacji stylistycznej* (zob. Wojtak 2012: 268–271; 2017: 354–355; 2024: 87). Twórczyni zrębów nowej teorii stylistycznej zakłada programowe badanie fenomenów językowych bez ich autonomizowania, co oznacza konieczność uwzględnienia kontekstu kulturowego. Istotnym uzupełnieniem w stosunku do wersji poprzedniej staje się wprowadzenie pojęć *funkcji wzorcowych* i *funkcji akomodacyjnych*, czyli związanych z konkretną realizacją (Skubalanka 2001: 32). Dookreślenie relacji *wzorzec stylistyczny – styl tekstu* odnajdujemy w następującym fragmencie rozważań uczonej (Skubalanka 2001: 33):

Sądzę, że wzorzec jako zjawisko kultury, zjawisko motywowane historycznie i społecznie, jest strukturą intersubiektywną, niezależną od upodobań jednostkowych nadawców. Nie jest to wszakże jakaś machina produktywna, generująca style w realizacji tekstowej, raczej jest ona przez nadawców akomodowana do potrzeb tekstów, które tworzą.

Wskazane powyżej koncepcje stały się początkiem nowego ujęcia podstawowych założeń stylistyki, czyli teorii **gramatyki stylistycznej**, obejmującej reguły, jakie wynikają z akomodacji (przystosowania) systemu językowego do potrzeb stylowych tekstu (Skubalanka 1992b; 2000). Do pojęć porządkujących teorię uczona zaliczyła: **kategorię, akomodację i styl**.

Styl przedstawia się na tym etapie biografii naukowej Teresy Skubalanki jako byt o charakterze językowym (choć jego natura jest heterogeniczna) (Skubalanka 2000: 29)⁶. Elementy stylu mają charakter znakowy, a styl funkcjonalny jest rozpatrywany jako swoisty kod. Warto też dodać, że charakterystyka szczegółowa, zawarta we *Wprowadzeniu do gramatyki stylistycznej języka polskiego* (Skubalanka 2000), obejmuje stylistyczną akomodację kategorii osoby, czasu,

⁶ Trzeba, jak sądzę, tę okoliczność odnotować, choć w dobie silnego nacisku na uwzględnianie zjawiska multimodalności w badaniach komunikacyjnych heterogeniczność stylistyczna jest ujmowana inaczej. Wyeksponować też należy fakt, że Teresa Skubalanka mówi konsekwentnie o *stylu językowym*, świadomie przyjmując tego typu redukcjonizm, podyktowany ograniczeniami metodologii ówczesnego językoznawstwa. „Niestety, my, lingwiści, jesteśmy tu skazani na odkrywanie tylko części prawdy” (Skubalanka 2000: 29).

nieokreśloności, lokatywności, atrybutu, a także kategorialne ukształtowanie tekstów i akomodację struktur gramatycznych (szerzej na ten temat: Wojtak 2012: 269; 2017: 355; Pajdzińska, Wojtak 2019: 224–226). Tekst jako obiekt stylistyczny jest uwikłany „w całą ogromną sieć odniesień”. „Świadomość istnienia tych odniesień – akcentuje badaczka – okazuje się szczególnie ważna przy określaniu kierunków akomodacji stylistycznej kategorialnych, gramatycznych składników tekstu” (Skubalanka 2000: 49).

Przedstawiając stylistyczne koncepcje lubelskiej uczzonej, trzeba się na koniec odwołać do rozprawy zatytułowanej *Kategorie stylistyczne* (Skubalanka 2007: 567–611; zob. też Wojtak 2012: 270; 2017: 355–356), w której autorka, wykładając swoje *credo*, reinterpretuje i komentuje na nowo przede wszystkim własne wcześniejsze ustalenia i propozycje, które odnosiły się zarówno do zagadnień fundamentalnych, jak i problematyki bardziej szczegółowej. Porządkując kluczowe dla stylistyki zagadnienia, Teresa Skubalanka wyodrębnia: po pierwsze – pojęcia matrycowe stylistyki językoznawczej, której podstawowym przedmiotem są style funkcjonalne języka, a więc: **styl, język, funkcja, tekst, struktura**, po drugie – pojęcia operacyjne: **selekcja, wybór**, oraz po trzecie – pojęcia podrzędne klasyfikujące: **styl potoczny – potoczność**, nadając im status pojęć typologicznych, a więc elastycznych (Skubalanka 2007: 569). Już wspomniany proces wyodrębniania i typologii podstawowych dla stylistyki pojęć jest niezbywalnym osiągnięciem koncepcyjnym uczzonej.

W dalszych wywodach pojawiają się uwagi na temat pojęcia **funkcji**, ujmowanych jako czynniki, które powodują krystalizowanie się kategorii stylistycznych. Wydobyć wypada też ważną dla współczesnej stylistyki myśl autorki o przenikaniu składników stylu nacechowanych kategorialnie przez poszczególne poziomy stratyfikacyjne języka, by – jak stwierdza badaczka – skumulować się w tekście (Skubalanka 2007: 575).

W konkluzji tej ważnej rozprawy (Skubalanka 2007: 605–606) czytamy:

Kategorie stylistycznojęzykowe są to klasy pojęć typowych dla stylów funkcjonalnych o granicach rozmytych. [Odnoszą się do wybranych jednostek języka obecnych w stylu. Krystalizują się zaś na poziomie tekstu – dop. M.W.]. [...] Chociaż zazwyczaj mają umocowanie w materiale językowym, niekiedy wyznaczane są przez badaczy bez odniesienia do konkretnej dokumentacji jako kategorie myśli, związane z materiałem w sposób niebezpośredni. [...] Wśród wydzielanych kategorii można zauważyć dwie grupy: w skład pierwszej z nich wchodzi główne kategorie stylów funkcjonalnych, takie jak potoczność, artystyczność, naukowość itd. (styl potoczny, artystyczny, naukowy itd.), druga to podkategorie w ramach głównych klas, jak np. spontaniczność, oficjalność, terminologiczność itd.

Główne kategorie dysponują bogatą dokumentacją wykładników językowych, kategorie podrzędne nie zawsze taką dokumentację posiadają.

3.2. W łączności z dominującymi nurtami, lecz po swojemu – ujęcie metodologiczne

Teresa Skubalanka wypowiadała się wielokrotnie na tematy związane z metodologicznymi podstawami stylistyki językoznawczej. Były to, jak sama zaznaczała, dylematy stylistyki (Skubalanka 1995: 72), związane z próbami określania granic oraz istoty dyscypliny. Zagadnieniem podstawowym w tym kontekście stała się kwestia relacji ze stylistyką literaturoznawczą (literacką). Diagnozę wstępną ujmowała badaczka następująco (Skubalanka 1995: 73):

Nie można negować ani odmienności przedmiotu badań, ani też odmienności stosowanych metod w językoznawstwie i nauce o literaturze. Przekonanie o tym, jak sądzę, tkwi implicytnie także w tych koncepcjach, które stwarzają nad nimi kategorie nadrzędne lub też próbują interpretować zjawiska literackie w kategoriach językoznawstwa.

Zwracała uwagę na odmienność stosowanych metod, pisząc (Skubalanka 1995: 75):

Podczas gdy przeciętny językoznawca, posługując się na przemian metodą indukcyjną i dedukcyjną, dąży do osiągnięcia typowych uogólnień (odstępstwa dają się wówczas rejestrować i interpretować na tle tendencji czy praw ogólnych), to badacz literatury na ogół w obrębie wyłonionych historycznych typowości głównie specyfikuje i dyferencjuje – jest zatem w założeniu nastawiony na eliminowanie banału i poszukiwanie dzieł odkrywczych.

Budując i modyfikując koncepcję **stylu** jako kategorii dla stylistyki kluczowej, Teresa Skubalanka włączała się twórczo w dyskusję nad tym niełatwym zagadnieniem (zwłaszcza w latach 70. i 80. ubiegłego wieku). Stale przy tym mówiła własnym głosem, nie powielając znanych ujęć, choć swoje wpisywała ogólnie w ramy stylistyki funkcjonalnej, skrupulatnie – rzecz można – w rozprawach uczzonej przedstawianej. Dzięki wspomnianym pracom ten nurt badań zyskał w Polsce na poznawczej głębi i barwności.

Autorka stale modyfikowała swoje stanowisko, nie tylko poszukując najbardziej adekwatnych i zgrabnie zrehabilitowanych formuł definicyjnych, lecz także ustalając coraz bardziej rozległe konteksty pojęciowe i ramy eksplikacyjne. Początkowo traktowała **styl** jako „objaw jednej z konkretyzacji języ-

ka, mianowicie konkretyzacji pragmatycznej, zdeterminowanej wewnętrznie i zewnętrznie w zależności od typu czynników determinujących” (Skubalanka 1995: 117). Na tym założeniu budowała fundamenty propozycji typologii odmian polszczyzny. Wprowadzała też jasne deklaracje, dookreślające miejsce własnych koncepcji w podstawowym nurcie stylistyki funkcjonalnej (Skubalanka 1995: 117):

Muszę w tym miejscu zauważyć, że przyjęta w mojej pracy typologia stylów odbiega w znacznym stopniu od koncepcji szkoły praskiej. To, co łączy moje założenia z tezami prażan, sprowadza się głównie do pojęcia funkcjonalności istoty stylu. Natomiast odrzucam zdecydowanie uznawaną przez wielu stylistyków, nie tylko wywodzących się ze szkoły praskiej, ostrą dychotomię opozycyjną typów stylowych, przeciwstawiającą „język poetycki” wszelkim innym językom.

Ujmując styl w kontekście pojęcia konkretyzacji, mogła autorka, jak wynika z powyżej cytowanej deklaracji, budować własne propozycje typologii odmian językowych (stylowych) polszczyzny (zagadnienia, które – dodajmy – rozpalają emocje i swego czasu wywoływało gorące dyskusje). Sposób rozumienia najważniejszego dla stylistyki pojęcia wiązał się z chęcią wypracowania narzędzia badawczego, które pozwalałoby ogarnąć refleksją zarówno to, co w stylu typowe, jak i zjawiska indywidualne (Skubalanka 1995: 231; Wojtak 2012: 263–264).

Koncepcje autorskie Teresy Skubalanki nie funkcjonują w poznawczej próżni. Przeciwnie, uczona stara się bardzo rzetelnie zdać sprawę z badawczych kontekstów, w obrębie których sytuuje własną postawę badawczą. We wspomnianej rozprawie (Skubalanka 1995: 213–233) omawia bardzo szczegółowo założenia teoretyczne praskiej szkoły strukturalnej oraz echa tych ujęć w stylistyce polskiej. Stara się skrupulatnie wskazywać najróżniejsze kłopoty związane z ustalaniem istoty stylu, nie tylko odnosząc to pojęcie do stylów funkcjonalnych (typowych), lecz także uwzględniając podstawowe założenia stylistyki pragmatycznej, jak również powiązań tej dyscypliny z kilkoma innymi dyscyplinami językoznawczymi oraz literaturoznawczymi. Nie unika wątków polemicznych, dzięki czemu własne stanowisko może uwyraźnić i wyostrzyć (zob. 3.1. i 3.4.).

Definicjom stylu towarzyszą rozbudowane rozważania służące bardziej szczegółowej i precyzyjnej eksplikacji pojęć kluczowych dla dyscypliny. Wśród pojęć, które badaczka nazywa *matrycowymi*, znajdują się: **styl**, **język**, **funkcja**, **tekst** i **struktura** (Skubalanka 2007: 569). Do pojęć eksplikacyjnych zali-

czyć należy: **konkretyzację (stadia konkretyzacji), porównanie, kontekst, akomodację**. Zbiór pojęć operacyjnych tworzą: **konstanta stylowa, zmiana stylowa, tekst, kod, interpretacja** (szerzej na ten temat Skubalanka 2007: 569–611 oraz Wojtak 2012: 264, 270; Pajdzińska, Wojtak 2019: 222–226; zob. też 3.1.).

Co szczególnie warte uwypuklenia, Teresa Skubalanka miała świadomość ograniczeń definicji klasycznej w odniesieniu do pojęć, które postrzegała jako typologiczne, a więc odznaczające się – jak pisze – „pewną «elastycznością», to jest cechuje je mniejszy lub większy stopień posiadanych cech” (Skubalanka 2007: 569). „Na nieobligatoryjność i niekategoryczność kategorii stylistycznych – stwierdza uczona w toku dalszego wywodu – wskazuje fakt, że nieobecność którejś z nich nie burzy całości danego stylu. [...] Ze względu na materiał językowy, do którego się odnoszą, kategorie stylistycznojęzykowe trzeba uznać za niejednorodne «materiałowo», choć jednorodne funkcyjnie” (Skubalanka 2007: 571).

Omawiając kategorię **stylu**, autorka wraca do założeń *Historycznej stylistyki* (Skubalanka 2007: 573–575), by zaproponować następującą definicję: „Z punktu widzenia opisowego styl [...] to kategoria formy języka [...], jego struktury modalno-pragmatycznej, odznaczającej się splotem wielu funkcji” (Skubalanka 2007: 576).

W analogiczny sposób są czytelnikowi przybliżane pozostałe, wymienione wyżej, pojęcia matrycowe (Skubalanka 2007: 582–585).

Oryginalna ścieżka badawcza w ramach stylistyki językoznawczej w ujęciu funkcjonalnym – tak, jak się wydaje, można nazwać dokonania uczonej z lat 80. i 90. XX wieku. Opracowanie własnej teorii stylistycznej w ramach koncepcji gramatyki stylistycznej – to istota postępowania badawczego Teresy Skubalanki w drugiej fazie aktywności naukowej, czyli na przełomie wieków. Nie może więc dziwić opinia Stanisława Gajdy (2001: VIII), który pisał: „Obok H. Kurkowskiej [...] największy wkład w rozwój polskiej stylistyki w ostatnich dziesięcioleciach wniosła T. Skubalanka [...]” (zob. ponadto Gajda 2003: 377; Wojtak 2024: 86–87).

3.3. Co się ujawnia w tekstach literackich – ujęcia analityczne

Na każdym etapie swej biografii naukowej Teresa Skubalanka łączyła rozważania teoretyczne z praktyką analityczną. Przykłady analiz ilustrujących

podstawowe tezy teoretyczne odnajdujemy w *Historycznej stylistyce* (Skubalanka 1984). Różnorodność założeń analiz, ich rozmach oraz konsekwentnie wprowadzane harmonizowanie zakresów analiz z przyjętą w danej części opracowania perspektywą badawczą – to cechy, które bardzo pozytywnie i poznawczo owocnie wyróżniają wspomnianą monografię badaczki.

Zajmijmy się zatem wyliczeniem zakresów analiz i ich profili, które czynią z opracowania Teresy Skubalanki dzieło niepowtarzalne. W odniesieniu do piśmiennictwa średniowiecznego znajdujemy nie tylko retorycznie ukierunkowaną charakterystykę stylu kunsztownego, lecz także powiązania niektórych tekstów ze stylem potocznym. Renesans jest przedstawiany barwnie przez pryzmat indywidualności twórczych – Biernata, Reja i przede wszystkim Kochanowskiego. A ponieważ autorka konsekwentnie stosuje procedurę porównania, czyli poszukiwania kontekstów, więc w przypadku Kochanowskiego analizuje zarówno antyczne dziedzictwo, jak i wpływ poety na dalszą historię stylu literackiego w polszczyźnie. W przypadku poezji baroku charakteryzowana jest „jedność w różnorodności”, a liczba i status płaszczyzn porównań przyprawia o zawrót głowy. Oświecenie stwarza możliwość zmiany stopnia konkretyzacji i skupienia uwagi najpierw na sposobach realizacji stylów typowych w literackim stylu epoki, a potem na porównawczej charakterystyce indywidualności twórczych. Styl romantyczny jest z kolei opisywany przez pryzmat zróżnicowania leksykalnego, a następnie, w odniesieniu do jednego dzieła, czyli *Pana Tadeusza*, także semantycznych uwikłań stylu. Kolejne, relewantne – dodajmy – perspektywy analityczne odnajdujemy w odniesieniu do następnych epok literackich, nurtów oraz indywidualności twórczych.

Dziełem pod względem perspektyw analitycznych wyspecjalizowanym, przedstawiającym zarówno całą gamę teoretycznych ujęć kwestii mniej lub bardziej szczegółowych, jak i ich aplikacji analitycznych (nie zawsze wprost ilustrowanych), jest książka *Podstawy analizy stylistycznej. Rozważania o metodzie* (Skubalanka 2001). Znajdujemy w tej publikacji jasną deklarację dowartościowującą analizy: „Moim zdaniem jednak jakkolwiek pojmowana stylistyka musi się sprawdzać w toku konkretnych analiz. One to bowiem ostatecznie decydują o naukowym statusie tej dyscypliny” (Skubalanka 2001: 8).

Autorka przedstawia we wspomnianym opracowaniu kilka perspektyw analiz i interpretacji zjawisk stylowych. Wspomina o ujęciach hermeneutycznych, o powiązaniach z teorią tekstu, o relacjach między analizą filologiczną a analizą (interpretacją) stylistyczno-językową, o uwzględnianiu tematu wypowiedzi,

o opisach kreacji postaci literackich czy pejzażu, o pojęciach **stylizacji** oraz **intertekstualności**, figuratywności stylu, kontekstach pragmatycznych, a także statystyce. Poszczególne składniki tej barwnej palety mogą budzić mniejsze lub większe zainteresowanie, nie będę ich zatem przedstawiać w szczegółach. Skupię uwagę na kwestiach, które – jak subiektywnie przypuszczam – mogą mieć obecnie stosowną wagę metodologiczną, odsyłając jednak także, dla poszerzenia przedstawianej problematyki, do innej rozprawy uczzonej (zob. Skubalanka 1997a: 49–58).

W ramach różnych dyscyplin filologicznych funkcjonują mianowicie zróżnicowane koncepcje analizy konkretnych tekstów artystycznych. Jaką drogę analityczną w tym zakresie proponuje Teresa Skubalanka? Aby zasygnalizować wspomnianą problematykę, odwołam się do analizy utworu Sebastiana Klonowica *Worek Judaszów* (Skubalanka 1997a: 49–58). W wielowymiarowej analizie konkretnego tekstu literackiego skupiają się bowiem zasadniczo wszystkie aspekty projektowanej przez badaczkę procedury⁷.

Autorka stwierdza na początku, że poemat ów wart jest opisu monograficznego (Skubalanka 1997a: 49), sama zaś w prezentowanym studium wybiera kilka zagadnień. Jest to bez wątpliwości cenny scenariusz analiz stylistycznych, może więc znaleźć zastosowanie w odniesieniu do innych dzieł (nie tylko z epoki, w której powstał utwór Klonowica). Za pierwsze zagadnienie, które badacz stylu powinien uwzględnić, uznaje uczona kwestię poszukiwania tradycji stylistyczno-językowych badanego tekstu (Skubalanka 1997a: 50). Wymaga to stosownego odczytania i ogromnych kompetencji związanych ze znajomością literatury, do której w zróżnicowany sposób odnosi się autor analizowanego utworu. Z ustaleń badaczki wynika, że Klonowic sięga w szerokim zakresie do tradycji literackiej (nie tylko polskiej). Wprawdzie uwzględnia ona w analizie najpierw rodzimą tradycję retoryczną, wiążąc te kwestie z alegorycznością poematu, na liście składników kontekstowych znajdują się jednak, zdaniem uczzonej, zarówno średniowieczne kazania, jak i *De morte prologus* oraz *Wielki testament* Franciszka Villona (zob. Skubalanka 1997a: 50–53).

⁷ Dodam w tym kontekście, że uczona od początku swych badań stylistycznych była zwolenniczką charakteryzowania dzieł wybitnych, które, jak zaznaczała: „[...] miał[y] szlachetne ambicje przekazania ogółowi pełnej według swego rozumienia artystycznej prawdy o świecie i o czasie, do którego się odnosił[y]” (Skubalanka 1984: 237). Zob. wieloaspektową, wnikliwą, błyskotliwą wręcz analizę stylu językowego *Pana Tadeusza* (Skubalanka 1984: 236–278).

Poemat łączy w sobie warstwę, którą można określać jako realistyczną (obrazy ówczesnej codzienności), z płaszczyzną paraboliczną, więc przeplatają się w nim echa antyku greckiego i rzymskiego z nawiązaniem do potocznych zachowań językowych, odtwarzane na podstawie stosownych opracowań językoznawczych (przede wszystkim języka ksiąg miejskich Lublina z XVII wieku autorstwa Haliny Wiśniewskiej) (Skubalanka 1997a: 55–57).

Dla badacza stylu konkretnego utworu, dowodzi Teresa Skubalanka, istotna jest zmiana perspektyw analitycznych, a więc uwzględnianie wyborów stylistycznych dokonywanych przez autora i innych zabiegów, które decydują o językowym artyzmie dzieła (Skubalanka 1997a: 57–58).

A konkluzja? Jest w istocie brawurową interpretacją. Pokazując, jak pisze, „celowe niedomówienie” wieńczące koniec poematu, autorka stwierdza (Skubalanka 1997a: 58):

W kilka wieków później odkryją na nowo tę zasadę artyzmu wielcy poeci romantyczni, a Norwid stworzy nawet całą teorię funkcjonalności milczenia i niedomówienia w poezji. Warto o tym pamiętać, odczytując ponownie *Worek Judaszów*.

Aby osobowość twórczą badaczki scharakteryzować nieco bardziej szczegółowo, zatrzymam się jeszcze nad rozprawą dotyczącą stylu poezji Norwida (Skubalanka 1997b: 144–162). Ponieważ współczesnych czytelników od poezji Norwida oddziela „przesłona czasowa”, jak pisze autorka (Skubalanka 1997b: 147), jednym z pierwszych etapów charakterystyki stylu twórcy *Vade-mecum* powinno być odtwarzanie podłoża językowego jego wierszy. Ważnym składnikiem takiego postępowania badawczego należy uczynić analizę autografów dzieł poety. To w nich, dowodzi uczona (Skubalanka 1997b: 145), odnaleźć można wiele zjawisk wiążących mowę Norwida z mową epoki, w której żył.

Styl poetycki Norwida, stwierdza z przekonaniem Teresa Skubalanka (1997b: 150), jest dość ściśle spokrewniony ze stylem poetów romantycznych. Aby owe powinowactwa pokazać, autorka odtwarza kategorie stylistyczne typowe dla poetyckiego pisarstwa Norwida (Skubalanka 1997b: 150–161)⁸,

⁸ Warto w tym miejscu zatrzymać się nad objaśnieniami autorki dotyczącymi pojęcia *kategorii stylistycznej* (Skubalanka 1997b: 150): „Kategorią stylistyczną nazywam skupienie cech charakterystycznych, inaczej mówiąc skupienie składników języka, będących nośnikami wspomnianych cech. Kategorię stylistyczną od innych kategorii językowych różni odniesienie do konkretnego tekstu lub zbioru tekstów, podczas gdy kategorie językowe odnoszą się do systemu i do tekstów”.

dokumentujące owo pokrewieństwo⁹. Wymienia i omawia następujące zjawiska: (1) neologiczność; (2) traktowane jako całość, a więc kompleksowo: przemilczenie, niedomówienie, aluzję; (3) paraboliczność, łączoną z symboliką i alegoriami, a także związaną z sentencjonalnością; (4) hieratyczność, wynikającą przede wszystkim z archaiczności; (5) ironię, powiązaną z paradoksem, antynomią i grą słów.

Zadawszy pytanie o różnice, a więc także oryginalność stylu Norwida, autorka wskazuje następujące zjawiska (Skubalanka 1997b: 159–161): (1) nieobrazowość poetycką¹⁰; (2) dyskursywność (dramatyczność) realizującą się niejednokrotnie w formie dialogowej; (3) „renesans klasycznych upodobań”, czyli odwołania do antyku.

Proponowane i realizowane przez profesor Skubalankę analizy stylistyczne mają solidną podbudowę teoretyczną, odznaczają się precyzją, są wieloaspektowe i wielowarstwowe, każdorazowo dostosowywane do problematyki teoretycznej, ilustrują mistrzowsko tę problematykę, imponują dokumentacyjną trafnością i stylistyczną maestrią w strukturze powierzchniowej (zob. 4.).

3.4. Relacje z innymi koncepcjami i sposoby ich wyrażania (wysławiania)

Koncepcje stylistyczne Teresy Skubalanki funkcjonują jako ujęcia osobne, ale z woli samej autorki nie całkiem odosobnione. O oryginalnym wpisywaniu się w dominujące nurty badawcze była już mowa (zob. 3.1.; 3.2.). Czas się zająć stylem dyskusowania, tworzonym przez opinie wyrażane eksplicitnie. Porównanie, jak wskazywałam, uznawała uczona za istotny składnik analiz stylistycznych, nie unikała więc także odnoszenia swych badań do koncepcji innych badaczy czy szkół badawczych, formułowania uwag polemicznych. Jej polemiczny styl wyróżniały jednak finezja i delikatność, dystans, a niejednokrotnie nutka humoru. Styl dialogu z uczonymi można potraktować jako jeden z wyznaczników osobniczego stylu profesor Skubalanki (zob. 4.).

⁹ Poszerzenie wspomnianej problematyki zawiera kolejna, obszerna rozprawa, zatytułowana *Styl poezji Norwida na tle tradycji poetyckiej romantyzmu*, której nie będę tu bardziej szczegółowo omawiać (zob. Skubalanka 1997b: 163–196).

¹⁰ Wyjaśniając istotę zjawiska, autorka pisze: „Wiersze nieobrazowe są w najlepszym razie zbiorem refleksji, aforyzmów, nie zaś (z niewielkimi wyjątkami) rymowanymi traktatami naukowymi” (Skubalanka 1997b: 160).

Systematycznie tych kwestii przedstawić nie zdołam, ale postaram się przynajmniej zasygnalizować elementarne kwestie.

Pisząc o relacjach między stylistyką i nauką o tekście, stwierdzała (Skubalanka 2001: 41–42):

Badacz stylu językowego, przyzwyczajony do obcowania z konkretnymi jego realizacjami, może przystać na głoszoną powszechnie tezę, że językoznawstwo nie kończy się na badaniu zdań, że należy przechodzić do opisu wyższych poziomów komunikacji językowej. Uzyskiwane dane dowodzą jednak, że brak im „zakotwiczenia w języku”: opisuje się zachowania kulturowe człowieka, różne plany, strategie komunikacyjne (bardzo modny ostatnio termin wojskowy!) w strukturze głębokiej tekstu, często bez odniesienia do materii, w której te procesy działają.

A oto jak delikatnie polemizowała ze Stefanią Skwarczyńską (Skubalanka 2001: 181):

Wśród subtelnych wywodów Skwarczyńskiej zagnieździła się pewna niejasność, mianowicie autorka nie wyjaśniła dostatecznie okoliczności, w których za pośrednictwem języka kształtują się wyróżnione przez nią typy stylizacji.

Innym razem z kolei formułowała zwięźle jakieś zagadnienie, przedstawiane w literaturze przedmiotu w określony sposób, i w poszerzonym wywodzie prezentowała własne poglądy. Oto przykład z rozprawy poświęconej zjawisku stylizacji (Skubalanka 2001: 189):

Czy stylizacja musi być świadoma i celowa, jak podkreśla wielu badaczy? Musimy przyjąć, że skala intencyjności może być w tym względzie różna, w zależności od wzorca [...], choć przymus konwencji może wystąpić wszędzie i zawsze, nie tylko przy adaptacjach wzorca gatunkowego w literaturze. Weźmy pod uwagę schemat gatunkowy dawnego listu żołnierskiego z incipitem: „w pierwszych słowach mojego listu donoszę Wam...”, kiedy takie listy masowo produkowali zawodowi „pisarze” na wsi. Intencją było tutaj ze strony nadawcy samo napisanie listu i przesłanie informacji, nie zaś forma. Forma ściśle wiąże się z uprawianym gatunkiem, aż do stopnia pewnej rytualizacji. To, co nazywamy intencją, zdaje się wynikać z całego spłotu okoliczności, nie zaś tylko z ogólnikowo pojętej woli nadawcy.

Innym razem uściślała stanowisko, pokazując wyraźnie, co jest przedmiotem polemiki. Oto fragment z rozprawy o stylizacji odnoszący się do książki Stanisława Balbusa (Skubalanka 2001: 202):

Kilka jeszcze myśli z obszernego dzieła Balbusa zasługuje na szczególne podkreślenie ze strony językoznawcy uprawiającego stylistykę. Pragnę jednocześnie zaznaczyć, że moje

wątpliwości odnoszą się w wielu wypadkach nie do autora, podejmującego tak ogromny trud analityczny, lecz do obiegowych poglądów wyrażanych przez badaczy literatury.

Ogólny charakter ma z kolei opinia o postawach językoznawców i literaturoznawców wobec zjawisk stylowych, obserwowanych w tekstach artystycznych (Skubalanka 2001: 204):

Ogólnie rzecz biorąc, badacze literatury skłonni są do posługiwania się terminami niby lingwistycznymi i do nadawania im nieokreślonego z punktu widzenia językoznawstwa znaczenia, np. „wewnętrzny światopogląd językowy”. Zarazem jednak językoznawcy zajmujący się tekstami artystycznymi po prostu nie dostrzegają wielu subtelności kontekstowych i konsytuacyjnych towarzyszących używaniu stylu artystycznego.

Bacząc na rozmiary artykułu, nie mogę wątków ujętych w tej jego części rozwijać. Niewielkim uzupełnieniem niech będzie część następna.

4. We własnym stylu, czyli o stylistycznych wyróżnikach narracji autorskiej

Ważnym, jak sądzę, składnikiem osobowości twórczej humanisty jest styl jego naukowego pisarstwa¹¹. Nie zdołam w niniejszym artykule wyczerpująco opisać wszystkich aspektów indywidualnego stylu uczoney, zasygnalizować chciałabym jednak, nawiązując do metod charakterystyki, które Teresa Skubalanka preferowała, problematykę najważniejszych kategorii stylistycznych, które pozwalają wydobyć oryginalność stylistyczną jej naukowej narracji.

Wypowiedzi Teresy Skubalanki odznaczają się wieloma cechami, nadającymi im kształt niepowtarzalny, odzwierciedlający, jak już zasygnalizowałam powyżej, styl myślenia uczoney, a więc wyboru i sposobu ujmowania określonych zagadnień, zakresów oraz form zakotwiczenia owych wypowiedzi w kontekstach poznawczych dyscypliny, wysoki poziom stylistycznej świadomości, wyrażający się m.in. troską o precyzję, jasność i zrozumiałość konkretnego wyводу, adresowanego – co ważne – do określonej kategorii odbiorców.

W *Zakończeniu* książki *Wprowadzenie do gramatyki stylistycznej* czytamy (Skubalanka 2000: 229):

¹¹ Ideę tę sformułował swego czasu Stanisław Gajda (1996: 251–261). Doczekał się on też wnikliwej analizy własnego stylu w rozprawie Bożeny Witosz (2016: 47–57).

I szczerze przy tym wyznaję: nie starałam się tym razem o szczególną przystępność ujęcia, jak przy pisaniu *Historycznej stylistyki języka polskiego*. Praca jest adresowana do odbiorców orientujących się już w przedmiocie badań i metodologii obu łączonych tu dyscyplin: gramatyki i stylistyki, chociaż w 2. wydaniu tej książki dążyłam do tego, żeby moje wywody były w odbiorze łatwiejsze.

Zapytajmy zatem: jak z tym rozeznaniem współgra autorska praktyka stylizatorska?

Uderza finezyjność i bogactwo stylistyczne takich fragmentów wypowiedzi Teresy Skubalanki, które odnoszą się do kontekstów poznawczych. Zagadnienie to już sygnalizowałam. Warto jednak jeszcze kilka kwestii podkreślić. Omawiając dla przykładu zagadnienie akomodacji konstrukcji składniowych, autorka (Skubalanka 2000: 219–228) kreśli ogólnie tło odniesień w akapitach wystylizowanych na przekaz klarowny, obiektywizujący, tworzący komunikacyjny dystans (Skubalanka 2000: 219):

Do omówienia pozostała jeszcze akomodacja stylistyczna konstrukcji składniowych. Pisząca o tych sprawach staje wobec ogromu dotychczasowej literatury i wobec takiego stanu rzeczy wybiera do opisu przede wszystkim kwestie natury metodologicznej, przedstawiając typy opracowań w zależności od stosowanych metod.

Dominującymi wykładnikami sygnalizowania dystansu komunikacyjnego są jednak gry kategorią osoby, typowe dla naukowej literatury humanistycznej, a więc transpozycja JA jako MY. Oszczędzając miejsce, nie będę tej obserwacji dokumentować cytataми. Uwidoczni się ona w odwołaniach ilustrujących inne kategorie stylistyczne.

Zdając sprawę ze stanu badań, uczona stosuje kryterium chronologiczne oraz autorskie po to, aby zarówno wskazać określone tendencje dominujące w konkretnym czasie, jak i zwrócić uwagę na rozwiązania indywidualne. Oto wybrane przykłady stylistyki takich odwołań (Skubalanka 2000: 223):

Jak sądzę, nowe impulsy do badań stylistyczno-składniowych mogą wynikać z wyjścia poza krąg opisów nawiązujących do metod Klemensiewicza.

Pewien przełom metodologiczny zarysował się dopiero w związku z odejściem od badań składni artystycznej i przejściem do analizy zupełnie innego materiału: gwarowego i potocznego. Badacze takiego materiału stanęli przed koniecznością interpolowania brakujących składników „strzępkowej” struktury formalnej zdania.

Wśród kategorii stylistycznych, które składają się na styl osobniczy Teresy Skubalanki, ważne miejsce zajmuje dialogowość, powiązana z dyskursyw-

nością, interaktywnością, wspomaganą intertekstualnością (cytaty, parafrazy, omówienia). W tym kontekście wspomnieć należy o ulubionej, jak się wydaje, figurze stylistycznej uczoney, jaką jest częsta w różnych opracowaniach jej autorstwa i wielofunkcyjna parenteza. Ufam, że poniżej przytoczony fragment zilustruje owe tendencje obrazowo. Odnajdujemy w nim wtrącenia o funkcji strukturalnej, dokumentacyjnej oraz pragmatycznej (Skubalancka 1984: 129):

Ten typ dialogu miłosnego pojawia się także często w utworach scenicznych (z chwilą, kiedy na scenie ukazuje się para kochanków), rozrywając partie pisane innym stylem, np. potocznym w *Fircyku w zalotach* lub publicystycznym w *Powrocie posła*. Parodie takiego stylu, okraszonego w dodatku różnymi elementami mitologicznymi, dał Fredro w *Zemście* (oświadczyzny Papkina zaczynające się od słów: „Jak w dezerter Arabiji/ Złotosiejny wzrok Febowy...”). Jest to styl staropolski; nowszy, z większą dozą elementów sentymentalnych, mamy w *Ślubach panińskich* (repliki Albina).

Osobliwy kształt zyskują te partie wywodu, w których Teresa Skubalancka skupia się na przedstawianiu własnego stanowiska. Dąży do jasnego nazywania zjawisk przez siebie dostrzeganych i wyodrębnianych, wprowadzając konkretne określenia terminologiczne z krótką eksplikacją ich znaczenia w nawiasowym wtrąceniu po to, jak się wydaje, aby mniej hermetyczny stał się konkretny akapit (Skubalancka 2000: 227–228):

Pogląd o kolizyjności językowej (nazywam ją również dywergencją, niezbornością) tropów sformułowałam kiedyś w roku 1968 w pracy pt. *Niektóre problemy historii języka poetyckiego w Polsce* [...]. Wszystko to, co można uchwycić w opisach funkcji dywergentnych języka, każe się więc zastanowić nad tym, czyby do zespołu uniwersalnych transmisji transponujących i przekształcających system językowy w teksty nie należało dołączyć dywergencji jako uniwersalnej funkcji języka.

Styl narracji naukowej profesor Skubalanki odznacza się ponadto metaforycznością czy też szerzej obrazowością, a czasem wręcz ozdobnością. Oto jeden z przykładów ilustrujących (Skubalancka 1984: 250):

Możemy wówczas stwierdzić działanie takiej funkcji, która dystansuje obco tekstowe wtręty, jakby chciała powiedzieć: to należy brać w cudzysłów, tego nie należy rozumieć dosłownie.

Pisząc o poszczególnych kategoriach stylistycznych, trudno znaleźć wyraziste przykłady, ponieważ z reguły w stylizowaniu konkretnych akapitów uczestniczą różne zabiegi autorskie. Potoczności wysłowienia towarzyszy troska o jego klarowność i niepospolitość. Odwołajmy się zatem na koniec

do kilku cytatów z książki, której styl sama autorka postrzegała jako przystępny, co już było powyżej sygnalizowane:

Epigramat, posługujący się zwięzłą, lakoniczną wypowiedzią, zawsze musiał się z potocznością łączyć, czego dowodem choćby fraszki Jana Kochanowskiego lub epigramat siedemnastowieczny. Jak wiadomo, tematyka epigramatu wykraczała daleko poza anegdoty z życia, sięgając w dziedzinę filozoficznej refleksji czy erotyku, i to powodowało irrację cech językowej zwykłości na tereny zastrzeżone dla stylów podniosłych (Skubalanka 1984: 131).

Taka celność słowa cechowała tylko wielkich mistrzów tamtej epoki (oczywiście, nie w każdym okresie ich twórczości). Przejawia się ona także w narracji *Pana Tadeusza*, co może się wydawać na pozór dziwne, kiedy się weźmie pod uwagę szeroki rozmiar trzynastozgłoskowca, zachęcający do swobodnych, wielowyrazowych konstrukcji. Tymczasem w tekście Mickiewiczowskim można zauważyć zasadniczy brak „waty słownej”, a relacja jest na ogół bezprzymiotnikowa (Skubalanka 1984: 273).

Osobniczy styl uczoney, choć tu przedstawiony sygnalnie, jawi się jako sposób wysłowienia relewantny w stosunku do rodzaju oraz poznawczej wagi podejmowanej problematyki. Jest on i klarowny, i obrazowy (zob. pojęcia metaforyczne), zwięzły i rozbudowywany w zdaniach wielokrotnie złożonych z licznymi, można rzec uwielbianymi przez autorkę, parentezami. Ponieważ harmonizuje, jako się rzekło, ze stylem myślenia oraz konstruowania problemowego wypowiedzi, wart jest bardziej obszernej charakterystyki.

5. Kilka uwag kończących

Koncepcyjna samodzielność i niezależność, analityczna finezja, dopełniana ogromną literacką kulturą i odczytaniem w literaturze polskiej i obcej różnych epok literackich, gruntowna znajomość literatury przedmiotu zarówno lingwistycznej (z kilku subdyscyplin), jak i literaturoznawczej, szacunek dla dorobku poprzedników, twórcza lektura ich dzieł, wytrwałe poszukiwanie nowych dróg badawczych, jasność myślenia i dyscyplina intelektualna, łączona ze stylistycznym polotem własnej naukowej narracji – te wszystkie wyznaczniki składają się na nieprzeciętną, suwerenną i twórczą osobowość naukową i stanowią, jak wolno mniemać, istotę wizerunku Teresy Skubalanki jako uczoney – humanistki. Warto o dorobku badaczki pamiętać, warto do tego dziedzictwa sięgać, warto to dziedzictwo włączać w nowe koncepcje stylistyki.

Literatura

- Gajda S., 1996, Styl osobniczy uczonych. – *Styl a tekst*, red. S. Gajda, M. Balowski, Opole: Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, s. 251–261.
- Gajda S., 2001, Stylistyka polska i stylistyka w Polsce. – H. Kurkowska, S. Skorupka, *Stylistyka polska. Zarys*, wyd. V, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, s. I–IX.
- Gajda S., 2003, Współczesna stylistyka polska, „*Stylistyka*”, XII, s. 371–385.
- Grabias S., Skubalanka T., 1979, Społeczne uwarunkowania stylów języka, „*Socjolingwistyka*”, 2, s. 29–61.
- Lewicki A.M., 1988, Portret naukowy Profesor Teresy Skubalanki, „*Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio FF Philologiae*”, VI, s. 1–18.
- Pajdzińska A., Wojtak M., 2019, Teresa Skubalanka – uczona i mistrzyni. – *My z Nich 3. Spuścizna językoznawców polskich drugiej połowy XX wieku*, red. Z. Greń, K. Kleszczowa, Z. Zaron, Warszawa: Wydział Polonistyki Uniwersytetu Warszawskiego, s. 217–229.
- Pelc H., Domaciuk-Czarny I. (oprac.), 2014, Teresa Skubalanka. – *Bibliografia do robku naukowego pracowników Instytutu Filologii Polskiej UMCS do roku 2013*, red. B. Maksymiuk-Pacek, S. Niebrzegowska-Bartmińska, Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, s. 547–557.
- Pelc H., Wojtak M., 2016, Profesor Teresa Skubalanka – Uczona i Mistrzyni, „*Wiadomości Uniwersyteckie*”, 7, s. 24–26.
- Siwiec A., Wojtak M. (oprac.), 1988, Wykaz prac naukowych Teresy Skubalanki, „*Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio FF Philologiae*”, VI, s. 19–27.
- Wilkoń A., 2000, *Typologia odmian językowych współczesnej polszczyzny*, Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
- Witosz B., 2016, O stylu indywidualnym Stanisława Gajdy. Parę myśli po lekturze, „*Stylistyka*”, XXV, s. 47–57.
- Wojtak M., 1996, Stylistyczne wymiary sprawności komunikacyjnej Polaków ze Wschodu, „*Stylistyka*”, V, s. 52–62.
- Wojtak M., 2008, Szkic do portretu naukowego Profesor Teresy Skubalanki, „*Stylistyka*”, XVII, s. 361–371.
- Wojtak M., 2012, Stylistyka w ujęciu lingwistów z Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie. – *Słowa. Style. Metody*, red. H. Pelcowa, M. Wojtak, Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, s. 261–278.
- Wojtak M., 2017, Profesor Teresa Skubalanka (1928–2016). O Pierwszej Damie Polskiej Stylistyki, „*Stylistyka*”, XXVI, s. 351–358.
- Wojtak M., 2024, Nurty, kierunki i postawy badawcze w stylistyce polskiej II połowy XX i początków XXI wieku – zarys problematyki. – *Teksty, konteksty, podtek-*

- sty, red. Z. Bilut-Homplewicz, A. Hanus, W. Kochmańska, A. Mac, B. Drozd, Rzeszów: Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, s. 81–97.
- Zdunkiewicz-Jedynak D., 2008, *Wykłady ze stylistyki*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.

Prace Teresy Skubalanki przywoływane w artykule

- Skubalanka T., 1984, *Historyczna stylistyka języka polskiego. Przekroje*, Wrocław: Ossolineum.
- Skubalanka T., 1992a, Czy można mówić o istnieniu systemu stylistycznego?, „*Stylistyka*”, 1, s. 27–38.
- Skubalanka T., 1992b, *Wprowadzenie do gramatyki stylistycznej języka polskiego*, Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.
- Skubalanka T., 1995, *O stylu poetyckim i innych stylach języka. Studia i szkice*, Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.
- Skubalanka T., 1997a, *Ze studiów nad dawną i współczesną polszczyzną*, Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.
- Skubalanka T., 1997b, *Mickiewicz, Słowacki, Norwid. Studia nad językiem i stylem*, Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.
- Skubalanka T., 2000, *Wprowadzenie do gramatyki stylistycznej języka polskiego*, wyd. II, Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.
- Skubalanka T., 2001, *Podstawy analizy stylistycznej. Rozważania o metodzie*, Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.
- Skubalanka T., 2007, Kategorie stylistyczne, „*Stylistyka*”, XVI, s. 567–611.

Wybrane inne publikacje uczonej dotyczące stylistyki

- Skubalanka T., 1977, Style językowe poezji. – *Słownik literatury polskiego Oświecenia*, red. T. Kostkiewiczowa, Wrocław: Wydawnictwo Ossolineum, s. 690–696.
- Skubalanka T., 1977, Styl językowy komedii A. Fredry, „*Pamiętnik Literacki*”, z. 2, s. 130–139.
- Skubalanka T., 1986, Metodologiczne problemy syntezy stylistyki. – *Teoretycznoliterackie tematy i problemy*, red. J. Sławiński, Wrocław: Wydawnictwo Ossolineum, s. 79–92.
- Skubalanka T., 1987, Interpretacja stylistyczna „Balladyny”. – *Dramat polski XIX i XX wieku. Interpretacje i analizy*, red. L. Ludorowski, Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, s. 25–51.
- Skubalanka T., 1990, Historia języka a gramatyka stylistyczna, „*Język Polski*”, z. 1–2, s. 18–25.

- Skubalanka T., 1991, Język literacki XIX wieku. – *Słownik literatury polskiej XIX wieku*, red. J. Bachórz, A. Kowalczykowa, Wrocław: Ossolineum, s. 386–396.
- Skubalanka T., 1998, Style literatury. – *Słownik literatury staropolskiej (Średniowiecze, Renesans, Barok)*, red. T. Michałowska, Wrocław: Ossolineum, s. 904–917.
- Skubalanka T., 2005, O kilku problemach stylistyki historycznej, „*Stylistyka*”, XIV, s. 651–659.
- Skubalanka T., 2006, Aluzja, „*Stylistyka*”, XV, s. 69–84.
- Skubalanka T., 2006, *Język poezji Czesława Miłosza*, Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.
- Skubalanka T., 2007, *Sztuka poetycka Czesława Miłosza*, Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.
- Skubalanka T., 2008, *Herbert, Szymborska, Różewicz: studia stylistyczne*, Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.
- Skubalanka T., 2012, O gramatyce stylistycznej, „*Stylistyka*”, XXI, s. 413–424.

Stylistics as perceived by Teresa Skubalanka

This article presents, from various perspectives, the achievements of Teresa Skubalanka (1928–2016) in the field of stylistics. Her work falls within the framework of linguistic stylistics, understood as an autonomous discipline (a part of general stylistics), which differs from literary stylistics primarily in its descriptive categories, scope of research, and methodological perspectives. The result of the scholar's multifaceted research is an original contribution to several sub-disciplines of stylistics, including theoretical, historical, descriptive, and practical stylistics.

This body of work is characterised, on the one hand, by methodological consistency and a keen awareness of the complexity of stylistic issues, and on the other, by an evolution of views driven by the delineation of new research areas, the stimulation of further inquiry, and the search for optimal methodological approaches.

Skubalanka's detailed investigations were part of the dominant research trend in the second half of the 20th century, known as functional stylistics. She developed an original concept of functional style and proposed her own typology of language varieties. She enriched her stylistic theory with several operational concepts, including the notions of function, comparison, context, choice, and accommodation.

Keywords: *stylistics, linguistic stylistics, functional stylistics, style, language variety*

